

Pavlík, Jaroslav Vincenc

K problému slabiky

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná.
1965, vol. 14, iss. A13, pp. [161]-170

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100378>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JAROSLAV PAVLÍK

K PROBLÉMU SLABIKY

O problému slabiky bylo již hodně napsáno. V našem příspěvku bychom se chtěli zaměřit především na práci význačného fonetika univ. prof. Bohuslava Háaly *Slabika, její podstata a vývoj*.¹ Na základě konfrontace s novějšími, resp. nejnovějšími pracemi o problému slabiky, které nadto patří k různým směrům současné jazykovědy, se pokoušíme o hodnocení této práce, i když jsme si plně vědomi, že toto posouzení nelze považovat za vyčerpávající.

Nejnověji se zabývá problémem slabiky práce norského fonetika Martina Klostera Jensena *Die Silbe in der Phonetik und Phonemik*, vydaná v roce 1963.² Autor si neklade za cíl vytvořit novou definici slabiky, aniž se zaměřuje na syntézu existujících názorů na slabiku. Jeho skutečným úkolem je pokus o systematizaci důležitých variant názorů na slabiku v rámci fonetiky na straně jedné a deskriptivní lingvistiky na straně druhé, a o zhodnocení slabiky jakožto jazykové veličiny.

Podobně jako Háala³ vychází i Jensen z přehledu jednotlivých názorových směrů slabičného bádání v rámci fonetiky a fonémiky;⁴ (u Háaly je výrazným rysem zmíněné části hodnotící postoj autorův; u Jensena je tento prvek méně výrazný, což ostatně vyplývá již z různého zaměření obou prací).

V oblasti fonetiky vyčleňuje Jensen slabiku výdechovou, sonoritní, Stetsonovo pojetí slabiky a slabiku jakožto výsledek působení tlaku a zvuku; (jen letmo se autor zmiňuje o slabice Grammontov⁵). Jako varianty v pořadí čtvrtého názorového odstínu jsou uváděny Trojanova „Drucksilbe“ a Menzerathova „Schallsilbe“. Na tomto místě podrobuje Jensen kritice de Saussurovo pojetí slabiky (slabika je determinována průběhem napětí) a poukazuje na bludný kruh v němž se tento názor pohybuje: „Ein Laut ist explosiv, weil er vor dem Silbenkern steht. Er steht vor dem Silbenkern, weil er explosiv ist.“⁶

Za osamocený zjev v oblasti fonetiky co do názorů na slabiku považuje Jensen Rosettio.⁷

Veškeré existující definice fonetické slabiky shrnuje Jensen v souladu s obecně uznávaným názorem takto: „... sie haben das gemeinsam, daß sie mit einem Kern rechnen, der irgendwie ein ‚Mehr‘ ausmacht, und mit einer Marge oder einem Rand, welcher ein ‚Weniger‘ repräsentiert.“⁸

Na dalších stránkách své práce se Jensen zabývá snahami některých badatelů určit slabičné hranice fonetickou cestou. V této souvislosti se zmiňuje o Malmbergov⁹ pokusu o zjištění slabičného předělu experimentální cestou⁹. Jak známo, je tento pokus založen na odposlouchávání „pattern playback“, tj. obrazců intervokálních okluzív přeměněných v akustické jevy. Malmberg dochází k závěru, že pro stanovení místa slabičného řezu by mohl být rozhodujícím činitelem druh ohybu formantu. Nastane-li totiž ohyb mezi

samohláskou a následující souhláskou, máme podle tvrzení autorova dojem, že konsonant náleží k vokálu předcházejícímu, ohýbá-li se formant mezi souhláskou a následující samohláskou, vznikne dojem náležitosti konsonantu k vokálu následujícímu.

Jensen na základě vlastních pokusů konstatuje, že zmíněný ohyb je obtížně zjištělný, čímž pochopitelně ztrácí význam kritéria pro určení slabičného řezu. Není bez zajímavosti připomenout si na tomto místě Hálovo stanovisko k možnosti zjištění slabičného předělu experimentální cestou, formulované v souvislosti s hodnocením pokusu Fouchéova¹⁰: „Toto tvrzení lze připustit, neboť registrace zachytí předělový bod s velikou přesností. Jenže Fouché neodpovídá na danou otázku; tážeme se totiž, zdali lze objektivně určit místo předělu s obecnou platností, jinými slovy: neptáme se, zdali lze slabikovat a-sta, as-ta nebo ast-a, nýbrž zdali lze teoreticky podle artikulačně-akustických vlastností stanovit, jak máme slabikovat. Odpověď na to je poměrně snadná a lze ji dát i bez přístrojů; vyplývá z povahy a vlastností slabiky...“¹¹

I když zde Hála pochopitelně experimentální cestu neodmítá, lze mít za to, že tato metoda může sloužit jako velmi vhodný objektivní prostředek při prověřování správnosti existujících pravidel dělení slabik. Neboť jak v případě stanovení slabičné hranice, tak ve všech případech ostatních poskytuje potřebný počet přístrojových registračních záznamů materiál, který poměrně přesně odráží danou jazykovou realitu. Statistickým vyhodnocením je pak možno získat celkový obraz situace v konkrétních případech a v daném čase — a vyvodit z něho příslušná pravidla.

V otázce, zda intervokální konsonant patří k vokálu předcházejícímu či následujícímu, polemizuje Jensen se Stormem; Jensenův názor¹² je téměř totožný s dnešním pojetím lingvistického zkoumání zvukového materiálu v jazykovědě sovětské, o němž bude hovořeno dále.

Svým jasně proklamovaným zaměřením na akustickou stránku jazykového vyjadřování se Jensen vědomě distancuje od těch fonetiků, kteří „in der Silbenfolge vorerst eine Modulation in der Muskelspannung sehen.“¹³

V další části své práce si Jensen všímá vývoje vztahu strukturalistického směru k problému slabiky. Kromě stanoviska Hjelmslevova a Haugenova v otázce slabiky se Jensen zaměřuje na výzkum Angličanů O'Connora a Trima.¹⁴ Jako velmi zajímavý je možno hodnotit názor obou badatelů na způsob řešení sporných případů vzniklých na základě kombinačních možností: volba se podle nich v takových situacích řídí případem, jehož výskyt je v daném jazyce maximální. Jensen toto místo místo komentuje domněnkou, a to velice lákavou, že totiž náš jazykový cit je podložen statistickým zpracováním slyšeného materiálu řeči.¹⁵ Takto chápaný jazykový cit (v rámci určitého jazyka) Jensen zřejmě považuje za důležitého činitele v otázce slabičných hranic.¹⁶

Ve výsledcích, k nimž O'Connor a Trim dospívají statistickou metodou, spatřuje Jensen potvrzení pravidla, podle něhož má slabika za slabičnou hranicí začínat pokud možno jednou souhláskou. Nelze se však zbavit dojmu, že spíše se lze opírat o zákonitosti uváděné Hálou, které se opírají o reálný základ.

Stanovisku Hálovu lze dát přednost i ve srovnání s O'Connorovou a Trimoovou interpretací tzv. tendence k otevřeným slabikám, „... das man für verschiedene Sprachen festzustellen glaubt...“¹⁷ Oba angličtí badatelé považují totiž jev otevřených slabik za subjektivní způsob posuzování intervokálních konsonantů jakožto prenukleárních v důsledku aplikace zkušenosti s analogic-

kým případem „volných tvarů“ (die freien Formen), začínajících nejčastěji souhláskou. Lze se ovšem tázat, proč právě volné tvary začínají souhláskou a proč slabika začíná (nebo má začínat) za slabičnou hranicí pokud možno jediným konsonantem? Je možno se právem domnívat, že na tyto otázky by oba badatelé, opírající se o distribuční způsob analýzy, těžko mohli dát odpověď. (Naproti tomu Hála zřejmě hodnotí tento fakt, tj. fakt otevřených slabik, jako objektivně existující.)

Na druhé straně nelze ovšem nesouhlasit s Jensenem, který považuje aplikaci statistické metody na problém dělení slov na slabiky za velký pokrok. (O důležitosti tohoto postupu jsme se ostatně již zmínili.) Je ovšem vždy třeba mít na zřeteli, jakého druhu jsou data sloužící jako východisko této metody: zda jsou rázu objektivního či subjektivního.

Za nedocenenou považuje Jensen myšlenku jiného badatele, Dána Jense Holta¹⁸, který navrhuje řešit sporné případy slabičných hranic s přihlédnutím k obsahovým veličinám. Je zřejmé, že toto hledisko znamená odklon od čistě distribučního hodnocení a příklon k obsahové stránce jazyka a tím i k objektivnímu komplexnímu hodnocení jazykových faktů. Bylo by toliko vhodné více zdůraznit důležitost stylistického zařazení.

Z uváděných názorů na řešení slabičného problému lze bezpochyby pokládat za stěžejní názor von Essenův:¹⁹ na jedné straně je ve slabice vyčleňováno jádro jakožto element obecně jazykový, podléhající obecným zákonitostem jazyka, na druhé pak slabičné hranice jakožto specifický jev jednotlivých jazyků řídicí se jejich zvláštními zákonitostmi. Essen tudíž chápe slabičné jádro jako jev fonetický, slabičné hranice jako jev fonologický. Tento Essenův názor Jensen jak se zdá přijímá bez výhrad. Nicméně lze mít za to, že při řešení otázky charakteru zákonů platných pro jednotlivé části slabiky by bylo správnější přiklonit se ke stanovisku Hálovu, který sice uznává, že se slabika řídí v jednotlivých jazycích svými specifickými zákony, na druhé straně se však domnívá, že „ve většině případů nebude pravděpodobně rozdílu mezi oběma uvedenými zákonitostmi, tj. zákonitostmi jednotlivých jazyků a zákonitostmi řeči vůbec...“²⁰ Nicméně se asi ukáže jako nutné neaplikovat tuto tezi na styl zvláště pečlivé spisovné výslovnosti v jednotlivých jazycích, kde lze předpokládat silný vliv polohy morfématického švu na umístění slabičných hranic.

Při rozboru pojmu „fonématická slabika“ Jensen dochází k závěru, že lze interpretovat takto chápanou slabiku neméně nežli čtyřmi způsoby: 1. jako fonématickou řadu nesoucí přízvuk (akzenttragende Phonemreihe), 2. jako fonématickou řadu s kontrastující slabičností, 3. fonématickou řadu s kontrastujícími hranicemi, a 4. fonématickou řadu neutrální (nekontrastní). (Kromě slabiky 4. je nekontrastní rovněž slabika 1.)

Dalšího rozpracování by si nesporně zasloužilo pojetí Sommerfeltovo, zařazené Jensenem do třetí skupiny. Tento badatel se totiž domnívá, že místo slabičné hranice v jinak shodné fonématické řadě může být fonologicky relevantní. Jistě nebudeme vzdáleni od pravdy, vyjdeme-li z předpokladu minimálního výskytu případů tohoto druhu v jazyce. Pravděpodobně nejde tedy v tomto případě o jazykový prostředek základní, nýbrž spíše okrajový. Kromě toho je třeba bedlivě prozkoumat, zda v daných případech nehraje kromě vlastní slabičné hranice roli další prostředek — pauza. To jsou také důvody, proč lze považovat za správnější příklon k mínění Hálovu (viz výše).

K pojetí co do pořadí čtvrtému je zařazena fonématická slabika O'Connorova

a Trimova, definici této slabiky interpretuje Jensen takto: „... sie sei ein minimales Muster für Phonemkombination mit einer Vokaleinheit als Kern, die einer Konsonanteneinheit oder einer zugelassenen Konsonantkombination folge und vorausgehe.“²¹

Srovnáme-li tuto definici s pojetím uváděným v práci Hálově, vyvstanou před námi dva problémy: 1. definice v podstatě nedává odpověď na otázku o příčině faktu, že slabika je vzorem pro kombinaci fonémů; 2. definice staví na distribučním pojetí vokalických a konsonantických jednotek, přičemž není přihlíženo k reálným vlastnostem skutečných hlásek.

Jinými slovy: O'Connorova a Trimova definice do značné míry trpí odtržeností od jazykové reality a nedostatkem vývojového zřetele. (Oba tyto důležité faktory jsou naproti tomu v patřičné míře uplatněny v práci Hálově.)

Závěr Jensenovy práce je věnován problému, který velmi úzce souvisí s otázkou zahrnování či nezahrnování „substance“ (tj. především akustické materiální složky) do jazykového zkoumání v moderní deskriptivní lingvistice. Na podkladě konstatování, že přes veškerou snahu se dosud nepodařilo popsat slabiku čistě formálním způsobem, Jensen upozorňuje na závažný problém, který se distribučním definicím slabiky dosud nepodařilo zodpovědět: proč právě kolem vokálů a sonor se ve slabice seskupují ostatní fonémy? A závěr, k němuž dochází, je ten, že nelze tuto otázku zodpovědět bez přihlídnutí k fonetickým (tj. materiálním) vlastnostem slabičného jádra. Tuto „substanční vlastnost“ (Substanzeigenschaft) Jensen spatřuje (vzhledem ke slabičnému jádru) ve schopnosti být sonornější nežli části okrajové.

Není snad třeba příliš zdůrazňovat, že právě tento objektivní, reálný pohled na problém slabiky je jednou ze základních předností Jensenovy práce.

Závěrečnou větu Jensenovy stati je jistě právem možno považovat za výstižné shrnutí autorových názorů na slabiku: „Sie (= die Silbe) hat einen phonetischen Kern und phonemisch und distributionell bestimmte Grenzen.“²²

Na první pohled je zřejmé, že se Jensenovo pojetí vyznačuje v zásadě správným pohledem na slabičné jádro. Oprávněnost jeho pojetí slabičných hranic posoudí jistě teprve budoucnost. Nelze se však ubránit dojmu, že v tomto bodě přece jen jistým nedostatkem Jensenovým je jeho pomíjení zákonitostí obecně jazykových. Jak již bylo dříve uvedeno, mnohé nasvědčuje tomu, že při formulování zákonitostí umístění slabičného předělu v jednotlivých jazycích je nutno vycházet především ze zákonů tohoto druhu. Nelze na tomto místě neocenit důslednou snahu B. Hály, který svou prací²³ hledá a také nachází vysvětlení podstaty slabiky na základě její materiálnosti jako celku. Lze se rovněž právem domnívat, že Hálovo chápání tohoto elementu jakožto „fyzilogického substrátu řeči, který projevuje svou životnost, kdekoli se mu k tomu naskytne příležitost“²⁴ relativně nejlépe vystihuje skutečné poměry v oblasti slabiky.

V souvislosti s problémem slabiky se, byť by jen letmo, dotkneme velmi zajímavé stati Miroslava Renského, uveřejněné v r. 1960 v časopise Slovo a slovesnost.²⁵ Práce je pro řešení otázky nesporným přínosem. Autor se v ní snaží o domýšlení té oblasti, která byla v práci Hálově v důsledku řešení jiných důležitých problémů zatím jen naznačena.

V souhlase s Trachterovem²⁶ a na rozdíl od Hály považuje Renský za pod-

statný znak slabiky (podstatu slabičnosti a nezbytnou podmínku realizace slabiky) pouze úsek s převahou hlasu nad šumem. Všechny ostatní znaky chápe jako činnost vedoucí k realizaci tohoto znaku.

Za největší přínos práce by bylo možno považovat rozdělení fonologického plánu na plán fonématický (se základní jednotkou fonémem) a plán prozodický (se základní jednotkou slabikou), čímž se slabice dostává pevného místa v prozodickém plánu jazyka.

Jako sporné lze ovšem označit Kuryłowiczovo pojetí slabičného rozhraní, které Renský považuje za správné. (Podle Kuryłowicze je toto rozhraní určeno v daném jazyce existujícími souhláskovými skupinami, resp. jednotlivými souhláskami vyskytujícími se na začátku nebo na konci slova²⁷). Není ostatně bez zajímavosti, že částečným předchůdcem Kuryłowiczovým byl v tomto směru již Lomonosov, který, jak uvádí R. I. Avanesov, vyvozuje pravidlo, podle něhož „...начало неначального слога образуется теми сочетаниями согласных с последующим гласным, которые могут начинать собой слово.“²⁸ Avanesov sám však toto Lomonosovovo stanovisko považuje za použitelné nikoli ve všech případech. Stejně skepticky se staví k možnosti důsledné aplikace pravidla Kuryłowiczova i Hála, který svůj postoj opírá o konkrétní příklady z češtiny.²⁹

Z novějších prací o slabice nelze ponechat bez povšimnutí stať sovětského lingvisty A. L. Trachterova uveřejněnou r. 1956 v časopise Voprosy jazykoznanija.³⁰ Autor vychází z předpokladu, že v nejstarším období lidské řeči sehrály hlavní roli souhlásky, které se vyznačovaly velkou vytříbeností, zatímco hlas prý byl toliko nediferencovaně timbrově formován.³¹ S tímto tvrzením nelze ovšem plně souhlasit. Přinejmenším je možno předpokládat, že ve zmíněné době nelze dost dobře hovořit o velké vytříbenosti souhlásek, neboť artikulace byla tehdy jistě teprve v samých počátcích.³²

Předností Trachterovy stati je jistě okolnost, že autor důsledně a zřetelně odděluje dva základní momenty slabiky jakožto jazykového jevu: moment materiální a moment funkční. Z hlediska funkčního chápe autor slabiku jako „кратчайшее звено акцентно-тонического строя речи.“³³ Tento moment Trachterovy práce lze považovat za odrazový můstek dalšího funkčního zkoumání slabiky, jak se o ně pokouší ve své stati Renský.³⁴

Vcelku shodně s Hálo u dospívá Trachterov k obecnému závěru, že při řešení problému slabičných hranic je třeba brát v úvahu jak všechny činitele vlastní různým jazykovým systémům, tak i „...некоторые общефизиологические свойства речевой артикуляции человека, которые вызывают ту или иную меру слитности смежных звуков во всех языках, независимо от национальных особенностей их артикуляционных баз, по-разному использующих эти природные свойства.“³⁵ Vychází ovšem z předpokladu, že „...принадлежность тех или иных звуков к предшествующему или последующему слогу определяется степенью их слитности со смежными звуками.“³⁶ A toto konstatování platné pro rovinu artikulární (neboť slabika je tu chápána jako „...монолитное образование, состоящее из тяготеющих друг к другу звуков...“³⁷) bez dalšího automaticky přenáší do roviny akustické: „Эта артикуляторная спайка дает в акустическом восприятии различные по степени слитности комплексы в зависимости от фонетических

особенностей согласных звуков,³⁸ což lze ovšem stěží považovat za konstatování prokázané.

Z obecně lingvistických zákonitostí působících v oblasti slabičných hranic uvádí Trachterov především tzv. prevokalkické přimykání (предвокальное примыкание).³⁹ Na základě fonetické příbuznosti souhlásek a samohlásek vzniká celá škála od největšího do nejmenšího stupně příbuznosti, přičemž je tato příbuznost přímo úměrná stupni přimykání: 1. klouzavé sonory a neslabičné prvky stoupavých diftongů; 2. souhlásky příbuzné se samohláskami na základě relativně silného prvku hlasového a slabého prvku šumového (tedy zřejmě sonory); 3. šumové hlasné; 4. šumové nehlasné; 5. plozivy. Trachterov zde tedy přistupuje k problému z opačného konce nežli Hála, který řeší otázku nikoli na základě stupně příbuznosti se samohláskou, nýbrž vychází z role souhlásky při vytváření striktury. Podle příznaku zřetelnosti konstrikce zařazuje Hála na prvé místo své stupnice okluzivy, při nichž je zřetelnost striktury maximální, a směřuje přes frikativy k hláskám s nejmenší konstrikcí — likvidám a hlásce *j* atd.⁴⁰ Obě stupnice, Trachterovovu i Hálovu, nelze ovšem považovat za protichůdné, nýbrž naopak za vzájemně se potvrzující. Postup Hálovův při řešení problému lze nicméně považovat za správnější, jelikož vychází přímo z úlohy souhlásek při tvoření slabičných hranic.

Postvokalkické přimykání (поствокальное примыкание)⁴¹ jakožto jev podléhající toliko obecně jazykovým zákonitostem spatřuje Trachterov prakticky jedině v koncové pozici souhlásky ve slově před pauzou. Případy uvnitř slova považuje do značné míry za podléhající specifickým zákonům jednotlivých jazyků.⁴² Názor tohoto autora zaujímá tedy jakési střední postavení mezi chápáním Essenovým a Jensenovým na straně jedné a stanoviskem Hálovým na straně druhé, přičemž hledisko Hálovo lze oprávněně považovat za lépe vystihující reálnou situaci; máme na mysli především prvou z Hálových zákonitostí platných pro slabičné rozhraní: „Mezislabičné rozhraní leží v místě nejužší striktury, a to tak, aby striktura uváděla slabiku po ní následující.“⁴³ Na tomto místě se nelze nezmínit o velmi zajímavém Hálově výkladu těsného a volného spojení na základě zvláštního způsobu pronášení přízvučné slabiky — staccato nebo legato⁴⁴. V porovnání s hlediskem Essenovým a Jensenovým je ovšem nutno hodnotit Trachterovo připuštění platnosti obecně jazykových zákonitostí v otázce slabičných hranic jako nesporný klad.

V souvislosti s chápáním slabiky jakožto celku determinovaného artikulačně akustickým přimykáním hlásek zavádí dále autor pojem „monolitnost“ slabiky (монолитность⁴⁵). V důsledku podložení artikulačně-akustickými příznaky dostává tento pojem u Trachterova reálnější ráz nežli je tomu u A. Skaličkové⁴⁶, neboť v jejím pojetí spočívá těsnost spojení spíše „auf einem vagen Gefühl als auf akustischen und physiologischen Daten.“⁴⁷

Za velmi zajímavý a z hlediska budoucnosti jistě plodný lze nesporně považovat Trachterovův názor, že „...стилистические модификации слогового стереотипа могут являться этапами развития звуковой оболочки слова...“⁴⁸ V podstatě lze tato slova chápat jako aplikaci vývojového hlediska na různé formy slabiky, přičemž jsou dány dva pevné póly: plnozvučná forma slabiky na straně jedné a její anulování na straně druhé. Je ovšem třeba zdůraznit, že při hodnocení různých mezistupňových forem slabiky je třeba mít na zřeteli u každého jednotlivého případu jeho vývojovou tendenci.

Zvlášť významným příspěvkem k problému slabiky je autorova definice

šepotu: „...шепотная речь представляет собою своеобразную форму устного общения, преднамеренно рассчитанную на ограничение сферы коммуникации или особое эмоциональное воздействие.“ — „... фонетические модификации, наблюдаемые в шепотной речи, должны рассматриваться как характерные особенности одной из социально обусловленных форм „говoreния“⁴⁹, как один из стилистических вариантов произношения.“⁵⁰ Trachterov tedy správně vykazuje šepotu místo mezi stylistickými variantami výslovnosti. Rovněž jeho názor na způsob vnímání slabičného stereotypu při šepotu (tj. nikoli na základě hlasových vrcholů, nýbrž podle šumového souhláskového obrysu při zachování rytmického schematu) lze považovat za správný. V této souvislosti lze nesporně hodnotit jako přínos i Trachterovo důsledné vycházení ze spisovné výslovnosti jakožto výslovnostní formy základní, díky jejímuž ustavičně živému obrazu v lidské mysli je umožněna realizace různých stylistických variant.

Podobně jako je tomu u Hály a Jensena, je i v Trachterovově stati věnována jedna z částí přehledu dosavadních názorů na slabiku. Trachterov i Hála správně spatřují základní nedostatek existujících teorií slabiky v jejich jednostrannosti. Na druhé straně poněkud výrazněji, nežli je tomu u Hály, vyjadřuje Trachterov názor na celkové zaměření lingvistického zkoumání zvukového materiálu; tento názor se ostatně shoduje s názorem sovětské jazykovědy: „Лингвистическое исследование звуковой материи, привлекающее все данные из области физиологии речи, требует, чтобы в конечном счете все фонетические категории рассматривались как явления акустические, т. е. непосредственно связанные с их разнообразными функциями в языке.“⁵¹ (Jak již bylo na příslušném místě uvedeno, značně se tomuto názoru přiblížil ve své práci Martin Kloster Jensen.)

Při posuzování sonoritní teorie Trachterov oprávněně vytýká jejím stoupen-cům vytváření iluze nepřetržité sonoritní hláskové řady v důsledku srovnání všech kategorií hlásek bez rozdílu.⁵² Autorovo pojetí sonority (tj. jakožto stupně převládání hlasu nad šumem⁵³) se v podstatě shoduje s pojetím Hálo-vým.⁵⁴

Svou hodnotnou stat' uzavírá Trachterov pracovní definicí slabiky: „Слогами называются ограниченные перерывами голосового тона или ослаблениями его активности монолитные отрезки речи, которые служат кратчайшими носителями акцентно-тонических средств языка и состоят из отдельных гласных или разнородных звуков, объединенных ведущим тональным элементом.“⁵⁵

V závěrečné části příspěvku bychom se chtěli krátce zmínit jednak o recenzi Hálovy práce,⁵⁶ jednak připojit několik poznámek k problému pobočných slabik a k zániku slabiky.

Recenze vytýká Hálovi především zanedbávání funkční stránky slabiky. Je sice pravda, že u Hály hledisko artikulačně-akustické převažuje, nicméně se však lze domnívat (a další vývoj zkoumání problému slabiky tuto domněnku potvrzuje), že v daném okamžiku bylo nezbytné zaměřit se především na objasnění materiální podstaty slabiky. Ostatně funkční hledisko v práci Hálově — byť i jen náznakově — uplatněno je.

Na základě toho, co bylo právě konstatováno, nelze formulovat zjištění převážně fyziologického zaměření Hálovy definice slabiky jako výtku.

Recenze shrnuje význam práce do těchto tří bodů:

1. syntéza dosavadních názorů na slabiku; širší pohled;
2. sebraný materiál,
3. snaha o hodnocení.

Lze se právem domnívat, že tato formulace skutečný význam práce hodnotí poněkud příliš skromně. Tak např. autoři recenze celkem neprávem pominuli Hálův nesporný přínos spočívající v jeho realisticky pojatém historickém pohledu na vývoj slabiky. Dále byl jistě neoprávněně opomenut význam Hálova chápání funkce fyziologického substrátu zejména při vytváření slabičných hranic. (S tím ostatně souvisí i význam Hálovy interpretace poměru uplatnění zákonitostí obecně jazykových a zákonitostí jednotlivých jazyků v rámci slabiky.) Rovněž zůstalo v recenzi celkem nepovšimnuto nové pojetí těsného a volného připojení souhlásky k předcházející samohláске, nebylo ani zdaleka náležitou měrou zdůrazněno, že Hálova práce v podstatě vyřešila problém materiální podstaty slabiky, což vynikne zejména při konfrontaci s pracemi jiných autorů, a že tím právě vytvořila ony nezbytné předpoklady pro možnost dalšího výzkumu v rovině funkcí; povšimnutí rovněž nedošlo autorovo pojetí rytmu vznikajícího střídáním striktur a apertur jakožto jevu sekundárního, tj. jakožto „doprovodného znaku řeči souvislé.“⁵⁷

V otázce pobočných slabik je jistě možno jen souhlasit s názorem Hálovým, podle něhož tyto „slabiky“ reálně existují ve formě více či méně zřetelné.⁵⁸ Nicméně by snad bylo možno ještě dále odlišit slabiky skutečné od pobočných vylčením příznaku relativní stabilnosti prvých a relativní nestabilnosti druhých.

Právě nestabilnost pobočných slabik přímo vybízí k aplikaci hlediska vývojového, tj. k chápání těchto jevů jako nikoli definitivních, nýbrž jakožto určitého stadia na přechodu k resp. od slabičnosti. Rozhodujícím momentem při posuzování jednotlivých případů by bylo zjištění cíle vývojové tendence. (Šlo by tedy vlastně v tomto případě o aplikaci myšlenky Trachterovovy na podobnou situaci.⁵⁹)

K případům zániku slabiky, které Hála uvádí na str. 92 své práce, by bylo možno připojit alespoň jeden příklad další, s nímž by bylo třeba eventuálně počítat při historickém zkoumání vývoje slabiky. J. Hanzelka a M. Zikmund⁶⁰ uvádějí případ zániku slabiky v důsledku tabuového zákazu, podle něhož nevěsta nesmí vyslovit slabiku, jíž začíná tchánovo jméno: „Důsledkem tohoto podivného zvyku jsou veliké jazykové změny v řeči xhosa, neboť místo zakázaných slov se tvoří různými osobitými změnami slova nová, jež přecházejí do slovníku celé početné rodiny a postupně i do jejího okolí.“

Závěrem je třeba ještě jednou zdůraznit, přestože to snad více méně jasně vyplývá z celého obsahu článku, že význam knihy prof. Bohuslava Hály nelze spatřovat pouze v tom, že se jedná o nejobsažnější českou práci o slabice, nýbrž že je na toto dílo třeba pohlížet jako na podstatný přínos k řešení slabičného problému ve světovém měřítku.⁶¹

POZNÁMKY

- ¹ B. Hála, *Slabika, její podstata a vývoj*, Praha 1956.
- ² *Phonetica*, vol. 9, č. 1, Basel—New York 1963; pokládám za svou milou povinnost vyjádřit na tomto místě svůj upřímný dík s. univ. prof. dr. Karlu Ohnesorgovi, DrSc. za laskavé zapůjčení uvedené publikace, zejména však za cenné rady a podněty při práci na článku.
- ³ B. Hála, l. c.
- ⁴ Oba termíny je třeba chápat ve významu, který jim přikládá deskriptivní lingvistika.
- ⁵ M. K. Jensen, l. c., s. 23.
- ⁶ *Ibid.*
- ⁷ A. Rosetti, *Sur la théorie de la syllabe*. *Janua Linguarum* 9, 1959, 18, 30.
- ⁸ M. K. Jensen, l. c., s. 23; skoro týmiž slovy vyjadruje také Hála obecně platný názor na slabičný předěl: „Souhrnně lze říci, že stanovení místa předělu odpovídá různým pojetím slabiky, že se však celkem shodně zaň pokládá jisté minimum mezi dvěma maximy, ať už je toto minimum minimem sonority, výdechového tlaku nebo artikulační energie vůbec.“ (B. Hála, l. c., s. 39.)
- ⁹ B. Malmberg, *The phonetic basis for syllable division*. *Studia linguist.* 1955, 9, s. 80—87.
- ¹⁰ Fouché totiž předpokládá, že „(slabičný) předěl spadá do nehlubšího místa křivky registrující svalové napětí.“ (B. Hála, l. c., s. 39.) Ostatně jeho kymografické registrační záznamy, podobně jako záznamy M. Durandové, podle Jensena „entsprechen nicht mehr den Anforderungen an die Untersuchungstechnik...“; (M. K. Jensen, l. c., s. 24).
- ¹¹ B. Hála, l. c., s. 39.
- ¹² Storm se domníval, že se v případech, jako je např. franc. „les zônes“ a „les aunes“ jedná o silnější nebo slabší tlak na konsonant (J. Storm, *Englische Philologie*, Leipzig 1892, s. 307—308). Jensen (l. c., s. 22) k tomu uvádí: „Es könnte sonst angeführt werden, daß es in der Phonetik nicht genügt, einen Gegensatz auf Grund von Druckunterschieden zu erklären, weil die Sprache aus hörbaren Phänomenen bestehen muß, um aufgefaßt und nachgeahmt zu werden und so von Generation zu Generation fortzubestehen. Somit werden die Erscheinungen des artikulatorischen Druckes sekundär...“.
- ¹³ M. K. Jensen, l. c., s. 22.
- ¹⁴ J. D. O'Connor and J. L. M. Trim, *Vowel, consonant, and syllable — a phonological definition*. *Word* 1953, 9, s. 103—122.
- ¹⁵ „Überhaupt ist es wohl so, daß uns das statistische Verfahren unser Sprachvermögen gibt.“ (M. K. Jensen, l. c., s. 26.)
- ¹⁶ V této souvislosti M. K. Jensen vytýká např. Stromovi a Hálovi jejich rozhodování o místě slabičného předělu v jazycích, které nejsou jejich jazykem mateřským. Je ovšem třeba podotknout, že Hálov postup je jen logickým důsledkem jeho době fundovaných teoretických závěrů.
- ¹⁷ M. K. Jensen, l. c., s. 26.
- ¹⁸ Jens Holt, *La frontière syllabique en danois*. *Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague*, 1949, 5, s. 256—265.
- ¹⁹ Otto v. Essen, *Über den Begriff der Silbe*. *Wiss. Z. Humboldt Univ. Berlin, Gesellschafts- und sprachwiss. Reihe*, 1955/56, 5, s. 85—88.
- ²⁰ B. Hála, l. c., s. 65.
- ²¹ M. K. Jensen, l. c., s. 31.
- ²² *Ibid.*, s. 34.
- ²³ B. Hála, l. c.
- ²⁴ *Ibid.*, s. 85.
- ²⁵ Miroslav Renský, *Funkce slabiky v jazykovém systému*. *SaS XXI*, 1960, 2, s. 86—94.
- ²⁶ A. J. Трахтеров, *Основные вопросы теории слога и его определение*. *Вопросы языкознания* 1956, 6, s. 15—32.
- ²⁷ B. Hála, l. c., s. 38.
- ²⁸ P. И. Аванесов, *Фонетика современного русского литературного языка*, Москва 1956, s. 11—59.
- ²⁹ B. Hála, l. c., s. 38.
- ³⁰ A. J. Трахтеров, l. c.
- ³¹ *Ibid.*, s. 15.
- ³² B. Hála, l. c., s. 41.
- ³³ A. J. Трахтеров, l. c., s. 16.
- ³⁴ Miroslav Renský, l. c.

- ³⁵ A. J. Трахтеров, l. c., s. 22.
³⁶ Ibid.
³⁷ Ibid.
³⁸ Ibid.
³⁹ Ibid.
⁴⁰ B. Hála, l. c., s. 66.
⁴¹ A. J. Трахтеров, l. c., s. 23.
⁴² Ibid.: „Внутри же слова поствокальное примыкание создает разнообразные возможности слогаделения, в проявлении которых особенно ярко сказываются специфические черты различных языковых систем.“
⁴³ B. Hála, l. c., s. 65.
⁴⁴ Ibid., s. 57.
⁴⁵ A. J. Трахтеров, l. c., s. 24.
⁴⁶ Alena Skaličková, *K otázce podstaty slabiky*. SaS XV, 1954, s. 19—24.
⁴⁷ M. K. Jensen, l. c., s. 20.
⁴⁸ A. J. Трахтеров, l. c., s. 26.
⁴⁹ V této souvislosti je možno připomenout, že již Viëtor upozorňoval na to, že šepot není normálním způsobem mluvy. (B. Hála, l. c., s. 13.)
⁵⁰ A. J. Трахтеров, l. c., s. 27.
⁵¹ A. J. Трахтеров, l. c., s. 28.
⁵² Na tento fakt, jak uvádí autor, poukázal již E. Koschmieder ve své práci *Zur Silbentheorie*, Idg. Forschungen 1952, Bd. 60, Heft 3.
⁵³ A. J. Трахтеров, l. c., s. 28.
⁵⁴ B. Hála, l. c., s. 13.
⁵⁵ A. J. Трахтеров, l. c., s. 32.
 Právem ji jakožto podnětnou hodnotí Renský (viz l. c., s. 86).
⁵⁶ Cestmír Dvořáček, Edvard Lotko, *K nové fonetické studii o slabice a její podstatě*. SaS XX, 1959, 2, s. 156—160.
⁵⁷ B. Hála, l. c., s. 85.
⁵⁸ Ibid., s. 63.
⁵⁹ A. J. Трахтеров, l. c., s. 26.
⁶⁰ J. Hanzelka—M. Zikmund, *Afrika snů a skutečnosti*, 3, Praha 1954, s. 93.
⁶¹ Po uveřejnění díla se rozvinula diskuse mezi B. Hálou a rumunským jazykovědcem A. Rosettim, která dosud (únor 1965) není uzavřena; viz B. Hála, *Autour du problème de la syllabe II*, *Phonetica* 11 : 39—50, 1964). Během polemiky se stanoviska obou účastníků diskuse nezměnila: B. Hála považuje i nadále za podstatu slabiky sonoritu, A. Rosetti — vzduch (l'air phonateur; viz mezirésumé a komentář k diskusu u Riitty Suomalainen, *Qu'est-ce qu'une syllabe?*, *Bulletin de Jeunes Romanistes*, Strasbourg 1963; tam rovněž chronologický soupis Hálových a Rosettiho prací o problému slabiky do r. 1961). Dle našeho názoru opírá Rosetti své vývody o fakta výrazně okrajová, a to jak z hlediska jazykové funkčního (šepot, slabičnost fonémů š, ſ, f, x, z, ž ve „slovech“ onomatopoeických jako „pst“, „št“ a pod.), tak z hlediska zastoupení v jazycích světa (údajně avokalkický jazyk Bella-Coola), čímž se ovšem platnost závěrů na nich vybudovaných stává problematickou.

ОТНОСИТЕЛЬНО ПРОБЛЕМЫ СЛОГА

Автор настоящей статьи пытается дать оценку труду выдающегося чешского фонетиста проф. Богуслава Галы, *Slabika, její podstata a vývoj*, Прага 1956. Опираясь на сопоставление упомянутого труда с более новыми или новейшими работами по вопросам слога (именно это касается трудов Мартина Клостера Йенсена *Die Silbe in der Phonetik und Phonetik*, журн. *Phonetica*, № 9, Базель—Нью-Йорк 1963, и А. Л. Трахтерова *Основные вопросы теории слога и его определение*, журн. *Вопросы языкознания* 1956, № 6, стр. 15—32), автор приходит к выводу, что понимание значения книги Б. Галы в том виде, как оно представлено в рецензии (см.: Честмир Дворжачек и Эдуард Лотко *K nové fonetické studii o slabice a její podstatě*, журн. *Slovo a slovesnost* XX, 1959, 2, стр. 156—160), нельзя признать вполне постигающим действительность. Книгу Богуслава Галы можно считать по праву основополагающим трудом. По существу говоря, проф. Гала на страницах своего труда дает решение материальной стороны слога. Таким образом, автор создает необходимые предпосылки для носящего более окончательный характер решения функциональной стороны этого факта языка.